WIKIPEDIA

Oudsaksisch

Het **Oudsaksisch**, ook wel bekend als **Oudnederduits**, vormt samen met het Oudfries, het Oudengels, het Oudhoogduits en het Oudnederlands de West-Germaanse groep binnen de Oudgermaanse taalfamilie. De eerste bronnen van het Oudsaksisch dateren uit de achtste eeuw.

Inhoud

Verspreiding

Het gebied waar in de laatste eeuwen van het eerste millennium Oudsaksisch gesproken werd valt grofweg samen met het huidige Noord-Duitsland, met name de deelstaten Nedersaksen, Westfalen, en Saksen-Anhalt en de Nederlandse provincies Drenthe, Groningen, Overijssel en Gelderland. In het zuiden liep de grens tussen het Oudsaksisch en het Oudhoogduits ongeveer van Merseburg over Göttingen tot het Sauerland en het Ruhrgebied. In het westen markeerde de Zuiderzee de grens, tot aan het Gooi. In het zuidwesten grensde het aan de Nederfrankische Rijn. In het noorden lag de spraakgrens tussen het Oudfries en het Oudsaksisch op de lijn Groningen – Bremerhaven. In het oosten werd het Oudsaksisch begrensd door het Oudslavisch en in het noorden door het Oudnoords.

Door de latere expansie naar het Noorden en Oosten (in exclaves reeds tot de Odermonding bij Stettin aan het eind van de 10e eeuw), en de opbloeiende handel van de Hanze ontwikkelde het Oudsaksisch zich (als Nederduits) tot schrift- en verkeerstaal.

Klankleer

Sinds de ontwikkeling uit de Oergermaanse oorsprong is de klankleer van het Oudsaksisch tamelijk conservatief gebleven:

- Een belangrijke en invloedrijke taalverandering was de zogenaamde i-mutatie (of umlaut): onder invloed van een voor in de mond uitgesproken klinker werd de klinker in de voorafgaande lettergreep ook “verplaatst” naar voor in de mond (zogenaamde palatalisatie). Voorbeelden zijn Oudsaksisch hellia (Gotisch “halja” en Nederlands “hel”) en Oudsaksisch kennia (Gotisch “kannjan” en Nederlands “kennen”).

- Een verdere belangrijke ontwikkeling is de “splitsing” van de Oudgermaanse korte u in o en u. Werd een oorspronkelijke u gevolgd door een o, een a of een e in de volgende lettergreep dan wordt de u tot o. Voorbeelden zijn de zo ontstane afwijkende reeksen in bijvoorbeeld de verbuiging van het werkwoord biodan (Nederlands “bieden”):

  ic biuda (ik bied) – wî budun (“wij boden”) - gibodan (“geboden”),

of het werkwoord tiohan (“tijgen”):

  ic tiuhu (“ik tijg”) - wî tuhun (“wij togen”) - gitogan (“getogen”)

- Wat betreft de lange klinkers is er één significante wijziging: de Oudgermaanse ê (bijvoorbeeld in Gotisch slêpan (Nederlands “slapen”)) werd in het Oudsaksisch een lange â: Oudsaksisch slâpan.
- Het Oudsaksisch had een afwijkende behandeling van de Oudgermaanse tweeklanken ai en au. Waar de meeste dialecten deze tweeklank min of meer behielden, werden ze in het Oudsaksisch lange eenklanken: zo werd Oudgermaans *stain- (“steen”) Oudsaksisch stên en werd Oudgermaans *auga- (“oog”) ôga.
- een ontwikkeling die het Oudsaksisch deelt met het Oudfries, het Oudengels en het Oudnederfrankisch is de verlenging van een korte klinker voor een neusklank met gelijktijdige verlenging van de vorige klinker. Een bekend voorbeeld is Oudengels, Oudfries en Oudsaksisch fîf (“vijf”); vergelijk daarbij Oudhoogduits finf (“vijf”)
- Ook bij de behandeling van de Oudgermaanse consonanten toont het Oudsaksisch zich – anders dan het Oudhoogduits – als een conservatieve taal.

Vormleer

Het Oudsaksisch kent nog een uitgebreid systeem van vervoeging van de zelfstandige naamwoorden. Alle declinaties bekend uit de andere Oudgermaanse dialecten zijn nog voorhanden. Van de zogenaamde a-declinatie kan dag (Nederlands 'dag') als voorbeeld gegeven worden:

	Enkelvoud	**Meervoud**
Nominativus	*dag*	*dagos (-as)*
Genitivus	*dages* of *dagas*	*dago*
Dativus	*dage (-a)*	*dagun (-on)*
Accusativus	*dag*	*dagos, (-as)*
Instrumentalis	*dagu, (-o)*	

Ook de ô-declinatie is nog tamelijk onderscheiden al beginnen naamvallen meer en meer qua vorm te "versmelten" - zoals nominativus en accusativus enkelvoud, en nominativus enkelvoud en dativus enkelvoud. Als voorbeeld wordt hier de verbuiging van geba (Nederlands "gave") gegeven:

	Enkelvoud	**Meervoud**
Nominativus	*geba, (-e)*	*geba*
Genitivus	*geba*	*gebono*
Dativus	*gebu, (-o, -a)*	*gebun, (-on)*
Accusativus	*geba, (-e)*	*geba*

De specifieke kenmerken van de i-declinatie die voor zulke belangrijke wijzigingen zou zorgen in verschillende Oudgermaanse dialecten, is in het Oudsaksisch nadrukkelijk aanwezig. Neem bijvoorbeeld de verbuiging van de vrouwelijke zelfstandige naamwoorden dâd (Nederlands 'daad') en werold (Nederlands 'wereld') en het mannelijke zelfstandige naamwoord gast (Nederlands 'gast') alle drie met een lange lettergreep:

	Enkelvoud	**Meervoud**
Nominativus	*dâd*	*dâdi*
Genitivus	*dâdi*;*weroldes*	*dâdio, (-eo)*
Dativus	*dâdi*;*werolde*	*dâdium, (-ion, -eon)*
Accusativus	*dâd*	*dâdi*

	Enkelvoud	**Meervoud**
Nominativus	*gast*	*gesti*
Genitivus	*gastes, (-as)*	*gestio, (-eo)*
Dativus	*gaste, (-a)*	*gestiun, (-ion, -eon)*
Accusativus	*gast*	*gesti*
Instrumentalis	*kraftu*	

** (Noot: de instrumentalis van gast is niet overgeleverd; die van kraft (Nederlands 'kracht' wel)*

Bij de verbuiging van de zelfstandige naamwoorden van de i-declinatie met een korte lettergreep is het Oudsaksisch nog iets conservatiever dan bijvoorbeeld het Oudhoogduits. Als voorbeeld volgt hier hugi (Nederlands 'geest').

	Enkelvoud	**Meervoud**
Nominativus	*hugi*	*hugi, (-ios)*
Genitivus	*huges*	*hugio, (-eo)*
Dativus	*hugi, (-ie, -ea)*	*hugiun, (-ion, -eon)*
Accusativus	*hugi*	*hugi, (-ios)*
Instrumentalis	*hugi, (-hugiu)*	

Bij de consonantische declinatie is opvallend dat hier de verschillende verbuigingen qua vorm zich naar elkaar toe bewegen. Dit wordt goed geïllustreerd door het mannelijke zelfstandige naamwoord hano (Nederlands 'haan'):

	Enkelvoud	**Meervoud**
Nominativus	*hano, (-a)*	*hanon, (-un)*
Genitivus	*hanon, (-an, -en)*	*hanono*
Dativus	*hanon, (-an, -en)*	*hanun, (-un*
Accusativus	*hanon, (-an)*	*hanon, (-un)*

Ook bij de vrouwelijke en onzijdige zelfstandige naamwoorden van de consonantische declinatie kan het verschijnsel van het samenvallen der naamvallen worden waargenomen.

Ook bij de bijvoeglijke naamwoorden toont het Oudsaksisch het beeld van in elkaar schuivende naamvallen. Toch heeft het Oudsaksisch nog wel het onderscheid behouden tussen de sterke en zwakke bijvoeglijke naamwoorden.

Het is opvallend dat het Oudsaksisch wat persoonlijke voornaamwoorden betreft bijvoorbeeld ten opzichte van het Oudhoogduits tamelijk conservatief is gebleven. Zo heeft het Oudsaksisch een nog bijna volledig bewaarde tweevoud (of dualis).

De verbuiging ging als volgt:

Enkelvoud	
Eerste persoon	
Nominatief (ik)	ic
Genitief (mijn)	mîn
Datief (mij)	mî
Accusatief (mij)	mî (mic)
Tweede persoon	
Nominatief (jij, u)	thû
Genitief (jouw, uw)	thîn
Datief (jou, u)	thî
Accusatief (jou, u)	thî (thik)
Tweevoud	
Eerste persoon	
Nominatief (wij tweeën)	wit
Genitief (van ons tweeën)	unkaro
Datief (voor ons tweeën)	unk
Accusatief (ons tweeën)	unk
Meervoud	
Eerste persoon	
Nominatief (wij)	wî (wê)
Genitief (ons)	ûser
Datief (voor ons)	ûs
Accusatief (ons)	ûs
Tweede persoon	
Nominatief (jullie, u)	gi (gê)
Genitief (jullie, uw)	iuwar
Datief (voor jullie, u)	iu (eu)
Accusatief (jullie, u))	iu (eu)

De vormen van de derde persoon zagen er zo uit:

Enkelvoud	
Mannelijk	
Eerste persoon	
Nominatief (hij)	hê (hie)
Genitief (zijn)	is
Datief (voor hem)	im (imu, imo)
Accusatief (hem)	ina
Onzijdig	
Eerste persoon	
Nominatief (het)	it
Genitief (zijn)	is
Datief (het)	im (imu, imo)
Accusatief (het)	it
Vrouwelijk	
Nominatief (zij)	siu
Genitief (haar)	iro (iru, ira)
iru (iro)	
Accusatief (haar)	sia (sea, sie)
Meervoud	
Mannelijk	
Eerste persoon	
Nominatief (zij)	sia (sea, sie)
Genitief (hun)	iro
Datief (hun)	im
Accusatief (hen)	sia (sea, sie)
Onzijdig	
Eerste persoon	
Nominatief (zij)	siu
Genitief (hun)	iro
Datief (hun)	im
Accusatief (hen)	siu
Vrouwelijk	
Nominatief (zij)	sia (sea, sie)
Genitief (hun)	iro
Datief (hun)	im
Accusatief (hen)	sia (sea, sie)

Zoals te verwachten is, is het Oudsaksische systeem van werkwoordenverbuiging ook vereenvoudigd ten opzichte van het Oudgermaans. Om een indruk te geven van de Oudsaksische werkwoorden volgen hier de verbuigingen van de werkwoorden helpan ('helpen'), sôkian ('zoeken') en makon ('maken'):

Tegenwoordige tijd			
Aanwijzende vorm			
Enkelvoud			
Eerste persoon	hilpu (-o)	sôkiu	makon
Tweede persoon	hilpis	sôkis	makos
Derde persoon	hilpid (-it, id)	sôkid	makod (-ot, od)
Meervoud			
Eerste persoon	helpad (-at, -að)	sôkiad	makiod, (-oiat, -oð)
Tweede persoon	helpad (-at, -að)	sôkiad	makiod, (-oiat, -oð)
Derde persoon	helpad (-at, -að)	sôkiad	makiod, (-oiat, -oð)
Aanvoegende wijs			
Enkelvoud			
Eerste persoon	helpe (-a)	sôkie (-ea)	mako (-oie)
Tweede persoon	helpes (-as)	sôkies (-eas)	makos
Derde persoon	helpe (-a)	sôkie (-ea)	mako (-oie)
Meervoud			
Eerste persoon	helpan (-en)	sôkean (-ian, -ien)	makion, (-oian)
Tweede persoon	helpan (-en)	sôkean (-ian, -ien)	makion, (-oian)
Derde persoon	helpan (-en)	sôkean (-ian, -ien)	makion, (-oian)
Gebiedende wijs			
Enkelvoud			
Tweede persoon	hilp	sôki	mako
Meervoud			
Tweede persoon	helpad (-at, -ad)	sôkiad (-eat, iad)	makod (-ot, -od)
Verleden tijd			
Aantonende wijs			
Enkelvoud			
Eerste persoon	halp	sôhta	makoda
Tweede persoon	hulpi	sôhtes (-os, -as)	makodes (-os, -as)
Derde persoon	halp	sôhta	makoda
Meervoud			
Eerste persoon	hulpun (-on)	sôhtun (-on)	makodun (-on)
Tweede persoon	hulpun (-on)	sôhtun (-on)	makodun (-on)
Derde persoon	hulpun (-on)	sôhtun (-on)	makodun (-on)
Aanvoegende wijs			
Enkelvoud			
Eerste persoon	hulpi	sôhti	makodi
Tweede persoon	hulpis	sôhtis	makodis

Derde persoon	hulpi	sôhti	makodi
Meervoud			
Eerste persoon	hulpin	sôhtin	makodin
Tweede persoon	hulpin	sôhtin	makodin
Derde persoon	hulpin	sôhtin	makodin
Voltooid deelwoord			
	giholpan (en)	gisôkid (-it)	gimakod

De ontwikkeling van de Oudgermaanse sterke werkwoorden, die gekenmerkt worden door het verschijnsel ablaut, is in het Oudsaksisch als volgt:

Ablautklassen					
Klasse 1	grijpen	ik grijp	ik greep	wij grepen	gegrepen
î - ai - i - i	grîpan	ic grîpu	ic grêp	wi gripun	gigripan
Klasse 2	bieden	ik bied	ik bood	wij boden	geboden
eu - au - u - u	biodan	ic biudu	ic bôd	wi budun	gibodan
Klasse 3	binden	ik bind	ik bond	wij bonden	gebonden
i - a - u - u	bindan	ic bindu	ic band	wi bundun	gibundan
	helpen	ik help	ik hielp	wij hielpen	geholpen
	helpan	ic hilpu	ic halp	wi hulpun	giholpan
Klasse 4	stelen	ik steel	ik stal	wij stalen	gestolen
e - a - æ - u	stelan	ic stilu	ic stal	wi stâlun	gistolan
Klasse 5	geven	ik geef	ik gaf	wij gaven	gegeven
e - a - æ - e	geban	ic gibu	ic gaf	wi gâbun	gigeban
Klasse 6	slaan	ik sla	ik sloeg	wij sloegen	geslagen
a - ô - ô - a	slahan	ic slahu	ic slôg	wi slôgun	gislagan
Klasse 7(a)	houden	ik houd	ik hield	wij hielden	gehouden
	haldan	ic haldu	ic hêld	wi heldun	gihaldan
Klasse 7(b)	lopen	ik loop	ik liep	wij liepen	gelopen
	hlôpan	ic hlôpu	ic hliop	wi hliopun	gihlôpan

Over de zwakke werkwoorden valt verder nog te zeggen dat van de oorspronkelijk vier klassen van zwakke werkwoorden er in het Oudsaksisch twee overgebleven zijn.

In het algemeen kan gesteld worden dat de Oudsaksische vormleer vrij eenduidig is gebleven. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Oudengels en het Oudhoogduits. Dit komt waarschijnlijk door de relatief gesloten geografische en politieke eenhoud van de Saksen en de demografische stabiliteit.

Overgeleverde teksten

- Oudsaksische doopgelofte
- Heliand
- Oudsaksische Genesis

Onzevader in het Oudsaksisch

De volgende poëtische versie van het *Onzevader* komt uit de Heliand

Fadar ûsa firiho barno,(*Onze vader, de zonen van de mensen,*)
thu bist an them hôhon himila rîkea, (*U bent in het hoge hemelse rijk,*)
geuuîhid sî thîn namo uuordo gehuuilico. (*Geheiligd zij uw naam in elk woord.*)
Cuma thîn craftag rîki. (*Moge uw machtige koninkrijk komen.*)
Uuerða thîn uuilleo obar thesa uuerold alla, (*Moge uw wil geschieden op deze hele wereld,*)
sô sama an erðo, sô thar uppa ist (*Op de aarde, hetzelfde als daar boven*)
an them hôhon himilo rîkea.' (*In het hoge hemelse rijk.*)
Gef ûs dago gehuuilikes râd, drohtin the gôdo, (*Geef ons steun, elke dag, goede heer,*)
thîna hêlaga helpa, endi alât ûs, hebenes uuard, (*Uw heilige steun, en vergeef ons, heerser van de hemel,*)
managoro mênsculdio, al sô uue ôðrum mannum dôan. (*Onze vele zonden, zoals wij dat ook bij andere mensen doen.*)
Ne lât ûs farlêdean lêða uuihti (*Laat ons niet verleid worden door duivelse schepsels*)
sô forð an iro uuilleon, sô uui uuirðige sind, (*Om hun wil uit te voeren, zoals wij verdienen,*)
ac help ûs uuiðar allun ubilon dâdiun. (*Maar help ons te vechten tegen alle duivelse daden*)

n.b.: de letter *ð* wordt uitgesproken als *th* zoals in het Engelse *them*.

Externe links

- Project TITUS (http://titus.uni-frankfurt.de/), onder andere met Oudsaksische teksten

Bronnen

- Ebbinghaus, A., *Abriss der Althochdeutschen Grammatik mit Berücksichtigung des Altsächsischen von Wilhelm Braune* (Tübingen, 1970)

Zie de ***Wikipedia-test in het Oudsaksisch*** op de Wikimedia Incubator.